

PRESENTATIE GODSLEER MELCHIOR LEYDEKKER

Jack de Groot & Johan Mouthaan

1. Biografische schets

Melchior Leydekker werd op 21 maart 1642 in Middelburg geboren. Hij studeerde vanaf 1657 theologie aan de universiteit van Utrecht en vertrok in 1660 naar Leiden en werd volgens twee jaar later predikant in Renesse en Noordwelle, waar hij 15 jaar gediend heeft. In 1675 promoveerde hij tot doctor in de theologie in Leiden over de voorzienigheid van God. Het jaar daarop werd hij hoogleraar aan de universiteit van Utrecht in de plaats van Voetius. Daar bleef hij zijn hele leven. Van 1684 tot 1715 was hij rector magnificus. In 1716 werd hij vrijgesteld van het geven van college. Vijf jaar later stierf hij.

Leydekker heeft enorm veel geschreven. Hij was zeer bedreven in de oosterse letterkunde en de judaica. Daarnaast publiceerde hij grote dogmatische werken zoals *Fax veritatis* (Fakkels der waarheid, 1677) en *Synopsis theologiae christianae* (Synopsis van de christelijke theologie, 1684). Hij schreef een homiletiek waarin hij zich uitsprak voor de Engels Puriteinse preekmethode en schreef talloze polemische werken tegen allerlei auteurs zoals Bekker, Vlak en ook Coccejus. Ook schreef hij belangrijke kerkhistorische werken, ondermeer over het Jansenisme.

Door zijn tijdgenoten wordt Leydekker getypeerd als ‘zonderling, beleefd en hulpvaardig, maar ook een vijand van alle nieuwigheden en zeer vasthoudend aan de rechtzinnigheid in de geest van Voetius.’¹ Leydekker was voortdurend in debat met zijn tijd, dat blijkt onder andere ook uit het gedeelte uit *De verborgentheid des geloofs* dat we gelezen hebben. Zijn dogmatische arbeid wordt wel gekarakteriseerd als helder en overzichtelijk. Hij maakte ook minder gebruik van scholastieke categorieën dan zijn voorganger Voetius.²

2. De verborgentheid des geloofs in het algemeen

Het boek *De verborgentheid des geloofs* (1700¹, 1729²) is een soort vertaling van de *Synopsis theologiae christianae*. In het voorwoord schrijft Leydekker dat er veel Nederlandse boeken verschijnen met allerlei nieuwe ideeën, die hij een gevaar vindt voor de gereformeerde leer, daarom heeft hij dit boek in het Nederlands geschreven. Aanvankelijk was er met een vertaling van de *Synopsis* begonnen, maar Leydekker achtte de stijl van dit werk te beknopt voor het Nederlandse publiek, daarom herschreef hij het en volgde alleen de lijn van zijn betoog in de *Synopsis*. Zodoende heeft men, aldus Leydekker, met een nieuw boek te doen en niet met een vertaling. Leydekker wijst de gedachte dat zijn theologie afkomstig is van Voetius van de hand, hij schrijft: “Onse Godgeleerdheid is van de Heer Voetius (die zeker nooit verdiend heeft als een hoofd van fractie geacht te werden) niet gesmeet: maar is volgens de Heilige Schriften te voor geleert door Mannen die de grondslag van de Reformatie gelegd hebben, en daar op in de Gemeenten en Academiën zyn voortgegaan.”³

Het boek is een dogmatiek bestaande uit zeven hoofddelen, (1) Schriftleer en Godsleer, (2) Gods besluit, schepping en voorzienigheid, (3) het verbond der werken, (4) de Middelaar, (5) het genadeverbond, (6) kerk en sacrament en (7) eschatologie. Het gedeelte dat wij bestudeerd hebben staat in het eerste deel.

¹ W. J. van Asselt, ‘Melchior Leydekker’, *Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme*, Kampen 1998, deel 4, p. 307

² Biografische gegevens zijn gebaseerd op: ‘Melchior Leydekker’, In: J. P. de Bie, *Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland*, ’s Gravenhage 1943, deel 5, pp. 775-785. Van Asselt, ‘Melchior Leydekker’, pp. 307-310, en Christelijke encyclopaedie, deel 3, Kok, Kampen, 1925, p. 643.

³ M. Leydekker, *De verborgentheid des geloofs*, Amsterdam 1729, voorrede ongenummerd.

De opponenten in onze tekst zijn al bekend, namelijk de Socinianen, de Jezuïeten en Descartes en zijn volgelingen, tevens worden genoemd Remonstranten en Mennisten.

3. Gods mededeelbare eigenschappen

De tekst van Leydekker die wij bestudeerd hebben gaat over de mededeelbare eigenschappen van God. Leydekker noemt deze ‘eigenschappen van de tweede soort’ die betrekking hebben op het leven van God. Ze worden mededeelbaar genoemd omdat ze ‘ten opzichte van een zekere gelijkvormige mededeeling [dat is dus: analoog] aan het schepsel’ meegedeeld worden.⁴ Wij zullen ons in de bespreking vooral richten op Gods kennis, wil en macht.

3.1. Gods geestelijkheid

Gods wezen is geestelijk. Leydekker heeft daar twee redenen voor, allereerst zegt Christus in Joh. 4:24 dat God een Geest is. Als tweede kunnen wij vanwege de onmededeelbare eigenschappen van God, namelijk Zijn onafhankelijkheid, eenvoudigheid en oneindigheid Hem niets lichamelijks toeschrijven en moeten wij Hem juist de hoogste geestelijkheid toeschrijven. Leydekker verschilt hierin van mening met een aantal filosofen. Volgens hen bestaat de natuur van een geschapen geest uit een ‘zuivere en enkele daad van denken’ en in dat geval verschillen zij in eenvoudigheid niet van God.⁵

Hier blijkt dus dat de onmededeelbare eigenschappen een kwalificerende functie hebben bij de mededeelbare eigenschappen.

3.2. Gods kennis of verstand

De geestelijkheid van God blijkt volgens Leydekker bijzonder uit Zijn verstand en wil. Bij de bespreking van Gods verstand begint hij met het leggen van een exegetisch fundamentje. Daaruit concludeert hij dat Gods verstand oneindig, eenvoudig en onafhankelijk is, dat de goddelijke personen elkaar evenredig kennen en dat God alle dingen weet.

Hoewel Gods kennis dus eenvoudig is, kunnen we ten aanzien van de objecten waarop Zijn kennis zich richt een onderscheiding aanbrengen. Leydekker onderscheidt (net als Voetius) tussen een *scientia simplicis intelligentiae* en een *scientia visionis*. *Scientia simplicis intelligentiae* is de kennis waarmee God ten eerste objecten beschouwd in hun natuur of ten tweede objecten beschouwd als mogelijk. Deze kennis volgt noodzakelijk uit Gods wezen en is niet afhankelijk van een besluit van God. Een voorbeeld bij de eerste objecten is, dat God zichzelf kent. Een voorbeeld bij de tweede objecten is dat God alle mogelijke objecten buiten zichzelf kent.⁶

Deze vorm van kennis wordt bekritiseerd door Descartes en zijn leerlingen. Volgens hen had God bijvoorbeeld kunnen willen dat twee keer drie geen zes is. Descartes wil dus het feit of iets mogelijk is of niet, laten afhangen van Gods wil, met als consequentie dat als God het niet wil, het dan geen mogelijkheid is. God is dus niet afhankelijk van de wetten van de logica.

Het antwoord van Leydekker hierop is, dat de mogelijkheid van iets, niet gerelateerd moet worden aan Gods wil, maar aan Zijn macht, want in de bijbel worden bepaalde dingen mogelijk genoemd, die toch niet gebeuren.⁷

Ook de Jezuïeten leveren kritiek, volgens hen impliceert dit dat er waarheden buiten God zijn en dat Gods wil afhankelijk van die waarheden is.

Hierop antwoordt Leydekker dat de kennis van de mogelijke dingen en Gods macht alleen in ons begrip van elkaar verschillen, maar niet in zichzelf. De oorzaak dat iets onmogelijk is, ligt in het Goddelijke wezen zelf.⁸

⁴ Leydekker, *De verborgenheid des geloofs*, I.vii.1.

⁵ Leydekker, *De verborgenheid des geloofs*, I.vii.2.

⁶ Leydekker, *De verborgenheid des geloofs*, I.vii.3-5.

⁷ Leydekker, *De verborgenheid des geloofs*, I.vii.6.

De *scientia visionis* is de kennis waarmee God de objecten beschouwt die het gevolg zijn van zijn vrije wilsbesluit, in alle mogelijke tijdsstanden, zowel verleden, tegenwoordig als toekomstig. Deze kennis wordt *scientia visionis* ‘kennis van het aanschouwen’ genoemd omdat God daardoor een bepaalde wezenlijkheid van de dingen ziet onder allerlei verschil in tijd. Nu volgt er opnieuw een exegetisch excurs waarin geconcludeerd wordt dat God met deze kennis op het nauwkeurigst alle dingen weet, zowel natuurlijke, als contingente (‘gebeurlijke’), vrije en goede en kwade dingen, tot de minste dingen toe. De contingente en vrije zaken kent God niet alleen als zij ‘tegenwoordig voorbij zijn’, maar ook van te voren. Om dit te bewijzen tegen de Socinianen worden er vier bewijsredenen aangevoerd, waaronder drie gebaseerd op de Bijbel en één op de onmededeelbare eigenschappen. Het is volgens Leydekker in strijd met Gods eeuwigheid, onveranderlijkheid, onafhankelijkheid en oneindigheid dat Hij de contingente en vrije zaken niet zou weten.⁹

Volgens de Socinianen brengt dit de vrijheid van de mens in gevaar. Leydekker antwoordt daarop dat zij niet begrijpen wat contingentie en een beperkte vrijheid is. Zij schrijven de mens namelijk een onbeperkte vrijheid toe die ten koste gaat van Gods vrijheid en macht.¹⁰

De Jezuïeten zijn het met deze positie ook niet eens en hebben daarom de zogenaamde *scientia media* bedacht. De *scientia media* is volgens hen de kennis waarmee God voorafgaand aan zijn besluit, voorzien heeft wat elk redelijk schepsel in die en die omstandigheden zou doen, evenwel is het mogelijk dat het redelijke schepsel (indien het wil) wat anders kan doen. Maar ook in dat geval zou God dat reeds weten.

Leydekker beantwoordt dit uitvoerig. Volgens hem noemt de Bijbel niet de tweede oorzaken ‘vrije werkingen’ maar alleen de eerste oorzaak. Wanneer men vervolgens de profetie toeschrijft aan de *scientia media* zet je Gods profetie op één lijn met Apollo’s orakels. Een ander bezwaar is dat volgens Leydekker in de *scientia media* de onfeilbaarheid van Gods voorkennis niet gehandhaafd kan worden. Want de *scientia media* gaat volgens de Jezuïeten vooraf aan Gods besluit, en behoort dus volgens tot de *scientia simplicis intelligentiae*. Met die kennis kent God echter alle schepselen slechts als mogelijk en dus ook al hun hoedanigheden en werkingen, zodat er geen onfeilbare kennis kan zijn over hoe deze schepselen in bepaalde omstandigheden zullen handelen. Ten slotte, introduceert de *scientia media* volgens Leydekker weer het noodzakelijkheids denken uit de antieke oudheid. Want de omstandigheden dwingen volgens de model de mens tot noodzakelijke daden en God is om iets te weten afhankelijk van de omstandigheden.

In paragraaf dertien beantwoordt Leydekker dan nog een aantal specifieke tegenwerpingen. Volgens hem zijn in Gods *scientia simplicis intelligentiae* alle mogelijkheden onverschillig, je kunt er niet van zeggen of ze gebeuren of niet, dat hangt namelijk af van Gods wil. Daarnaast beantwoordt hij een tegenwerping die gebaseerd is op 1 Sam. 23.¹¹

3.3. Gods wil

De wil van God is datgene waardoor Hij Zichzelf absoluut en volmaakt wil en Zichzelf bemint. Daarnaast bemint hij ook alle dingen buiten Zichzelf om Zichzelf, van alle dingen die tegen Zijn natuur strijden heeft Hij een afkeer.

Het kwaad op zichzelf genomen is niet iets substantieels, maar het ontbreken van het goed (Augustiniaans) en als zodanig is het niet wilbaar door God, zeker het kwaad van de zonde is dat niet. Het kan wel voorwerp van Gods wil zijn voorzover Hij het tot een bepaald doeleinde toelaat en gebruikt.¹²

⁸ Leydekker, *De verborgenheid des geloofs*, I.vii.7.

⁹ Leydekker, *De verborgenheid des geloofs*, I.vii.8-10.

¹⁰ Leydekker, *De verborgenheid des geloofs*, I.vii.11.

¹¹ Leydekker, *De verborgenheid des geloofs*, I.vii.12-13.

¹² Leydekker, *De verborgenheid des geloofs*, I.vii. 15-17.

Wilhelmus à Brakel maakt een onderscheid in de wil van God: “De Wil van God behoort mede tot de mededeelbare eigenschappen van God. De macht om te verkiezen of te verwerpen, lief te hebben of te haten, genoeg en ongenoeg te hebben, noemt men wil. Deze is een bijzondere volmaaktheid in het redelijke schepsel, en daarop op een oneindige wijze in God. Gods wil is de willende God. Hij is één in God, maar de voorwerpen zijn verschillend. Daarom bevatten en benoemen wij die verschillend en onderscheiden die in de besluitende en gebiedende wil.”¹³

Melchior Leydekker maakt nog een onderscheid in Gods wil, namelijk de geopenbaarde en verborgen wil.

Er is slechts één Wil van God. Dat is Zijn enkelvoudige wil. Er bestaat niet iets als een voorgaande of volgende wil in God. Er is slechts één wilsakte. In deze wilsakte wil God wat Hij wil. Echter, in de richting van de schepselen wordt er een onderscheid gemaakt in Gods wil. Een onderscheid dat echter in God zelf niet te vinden is.

Dat onderscheid dat gemaakt wordt, is verborgen en geopenbaarde wil. De verborgen wil is voor de mens niet te kennen, het zit in Gods wezen; het is in Zichzelf.

De geopenbaarde wil, die kent de mens door de Wet en het Woord (Deut. 29:29).¹⁴ Abraham Hellenbroek (1658-1731) omschrijft Gods geopenbaarde Wil als volgt: “Hij schrijft ons die voor tot een regel in Zijn Woord, en die Hij van ons gedaan wil hebben.”¹⁵

Hoewel naar ons schepselen toe Gods Wil gescheiden blijkt, betekent dat niet, volgens Leydekker, dat de verborgen en geopenbaarde wil aan elkaar tegenstrijdig zijn. Gods eenvoudigheid waarborgt dat er geen contradicties bestaan in Gods wil.

Er zijn echter stromingen die Gods wil verloochenen. Leydekker noemt dan de Papisten, Remonstranten en Mennisten. Deze drie worden ook wel de nieuwe (moderne) Pelagianen genoemd, omdat zij het pelagianisme nieuw leven in hebben geblazen.

Er wordt hen toegeschreven dat:

- God een halve wil kent, ook wel wens genoemd. Leydekker noemt hier het voorbeeld: “Ik wilde wel, dat dit of dat geschieden mogt, dat ik dit of dat had; of doen kon.”¹⁶ Zulk een wil wordt in de mens gevonden. God heeft deze wil niet. Wat God wil, dat doet Hij, dat gebeurt ook. In Roomse scholen word hiervoor het woord *velleitas* gebruikt. Muller verklaart dit als ‘will considered as the act of willing.’¹⁷
- God zowel een absolute of volstreckte wil heeft als een conditionele wil.
- God een voorgaande en volgende wil heeft.

Dit alles is in strijd met Gods almacht, wijsheid en onafhankelijkheid, want God zou hiermee een afhankelijke en onvolmaakte wil hebben.

Over Gods wil kan het volgende nog gezegd worden.

- God kan en wil geen besluiten nemen omwille van het werk van een schepsel. Dat zou betekenen dat God afhankelijk van ons zou zijn. Het voorbeeld wat door Leydekker genoemd wordt is: zaligheid op grond van goede werken.
- God wil alleen maar het goede. Hij wil echter dit goede niet voor Zichzelf, maar Hij wil het voor de schepselen. God heeft immers geen behoeften, maar God vloeit over van alles (Hand. 17:25).¹⁸

¹³ W. à Brakel, *Redelijke Godsdienst*, Utrecht, 2006, deel I, p. 87.

¹⁴ Deut. 29:29 ‘De verborgene dingen zijn voor den HEERE, onzen God; maar de geopenbaarde zijn voor ons en voor onze kinderen, tot in eeuwigheid, om te doen al de woorden dezer wet.’

¹⁵ A. Hellenbroek, *Voorbeeld der Goddelijke Waarheden voor eenvoudigen, die zich bereiden tot de belijdenis des geloofs*, Utrecht z.j., p. 16.

¹⁶ Leydekker, *De verborgenheid des geloofs*, p. 79.

¹⁷ R.A. Muller, *Dictionary of Latin and Greek Theological terms*, Grand Rapids 2006, p. 323.

¹⁸ Hand. 17:25 ‘en wordt ook van menschenhanden niet gediend, als iets behoevende, alzoo Hij zelf allen het leven, en den adem, en alle dingen geeft;’

- Gods wil kent geen oorzaak. Gods wil bestuurt alle dingen, onafhankelijk, maar tot Zijn eer. God kent geen einde (Rom. 11:36).¹⁹
- Gods wil is volkomen vrij. Dit omdat God Zelf onafhankelijk en Almachtig is.

3.4. Gods Macht

Gods Macht wordt ook wel Gods kracht of mogendheid genoemd. Gods macht bestaat in een volmaakte algenoegzaamheid. Hierdoor is God bij machte buiten Zichzelf te werken, maar wel op een manier die overeenkomt met Zijn wil en wezen (1 Kron. 29:11-12).²⁰

Gods mogendheid is oneindig, allereenvoudigst, eeuwig en onveranderlijk, onafhankelijk (t.o.v. Zichzelf, t.o.v. schepselen, t.o.v. de uitwerking van Zijn macht). Tevens is het de oorsprong van alle mogelijkheden (*potentia*) van alle dingen. Onder dingen moet verstaan worden alles wat God kan maken. In die zin zijn er onmogelijkheden voor God, onmogelijk omdat het van God niet geschieden kan. Het voorbeeld is in college al eens langsgekomen, namelijk: de vierkante cirkel.

Gods mogendheid is niet behoeftig iets te ontvangen. Dit wordt geleerd in de filosofenscholen. Behoeftigheid zou een onvolmaaktheid betekenen.

Gods macht moet onderscheiden worden in absolute en volstreckte macht (niet bepaald door Gods wil), of een zogenoemde bepaalde macht, die wel door de wil bepaald is.

Gods volstreckte macht gaat over die zaken, die in de schatten van de algenoegzame God (die het perfecte en meest hoge wezen is) inbegrepen zijn. Ofwel: zaken in het binnenste, diepste van God zitten. Echter, dingen die tegen de volmaaktheid strijden, die zijn voor God onmogelijk. Of, om met Augustinus te spreken: “God kan sommige dingen niet, omdat Hij almogend is.”

De Pausgezinden zeggen echter dat Calvijn en de Gereformeerden Gods almogendheid loochenen, omdat zij beweren dat God niet mogelijk is alles te doen. Deze filosofische kronkel verfoeien wij, zegt Leydekker. Hij ziet dit als Rooms-Katholieke boosheid jegens de protestanten, vanwege hun onmogelijke transsubstantiatieleer.

Leydekker neemt ook stelling tegen de filosofen die beweren dat God bedriegen kan. Maar God kan niet liegen. Zo leert Paulus het ons in Titus 1:2.²¹ Evenzo spreekt Hebr. 6:18 dat God niet liegen kan, en 2 Tim. 1:13 beweert ook dat God zichzelf niet loochent.

Johannes Coccejus zegt het volgende (aangehaald door M. Leydekker): “Door de mogentheid zijn God alle dingen mogelijk, dewelke God en desselfs heerlijkheid kunnen vertellen: derhalven die zaken, welker natuur Gods volmaaktheid niet kan betuigen, kunnen niet zijn: veel min die dingen die, indien sy van God gemaakt wierden, tegen Gods natuur en deugt zouden getuigen.”

Een ander deel van Gods macht is de *Potentia Dei Ordinata & Actualis*.

De *Potentia Dei Ordinata* kan (aldus Muller) opgevat worden als Gods geordineerde macht. Dat is de macht waarbij God de wereld schept en onderhoudt volgens Zijn *pactum* (ook wel *foedus* genoemd, wat verbond of pact betekent JdG) met de schepping. In andere woorden, een begrensde en gebonden macht die garandeert de stabiliteit en de consistentie van de natuurorde en van de genade.²²

¹⁹ Rom. 11:36 ‘Want uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen. Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.’

²⁰ 1 Kron. 29:11-12 ‘Uwe, o HEERE, is de grootheid, en de macht, en de heerlijkheid, en de overwinning, en de majesteit; want alles, wat in den hemel en op de aarde is, is Uwe: Uwe, o HEERE, is het Koninkrijk, en Gij hebt U verhoogd tot een Hoofd boven alles. En rijkdom en eer zijn voor Uw aangezicht, en Gij heerst over alles; en in Uwe hand is kracht en macht; ook staat het in Uwe hand alles groot te maken en sterk te maken.’

²¹ Tit. 1:2 ‘In de hoop des eeuwigens levens, welke God, die niet liegen kan, beloofd heeft, voor de tijden der eeuwen, maar geopenbaard heeft te Zijner tijd.’

²² Muller, *Dictionary*, p. 232.

Volgt nu Gods macht ten opzichte van Zijn gezag en heerschappij.

Dit nu is het oneindige en onafhankelijke recht dat God heeft, om over alle dingen te kunnen beschikken, want alles is eigendom van God. Bewijstekst die door Leydekker aangehaald wordt is Rom. 9:20-21.²³

Tot slot het voorwerp van Gods macht. Waarop is Gods macht gericht? Op Zichzelf? Nee, Gods macht gaat uit naar alle scheepsel. Alle redelijke en onredelijke wezens. Of om het anders te zeggen: naar mens en dier, naar plant en steen. God kan met ons doen wat Hij wil. Echter we mogen ons getroost weten dat Gods macht altijd is gekoppeld aan Zijn deugd. God zal niet tegen Zijn aard in handelen.

3.5. Over Gods Recht

Zoals we zagen, stelt Gods macht wetten aan de natuur. Maar, God is wel bij machte boven deze wetten uit te werken. Hij werkt als een Heer in de natuur (*providentia ordinaria*), en boven de natuur. Dit laatste in mirakelen en wonderwerken (*providentia extraordinaria*). Hieruit blijkt dat niets onmogelijk is voor God. Hij is bij machte buiten de gestelde wetten te treden, zonder enige schade toe te dichten aan de rest van de natuur wat nog wel binnen de gestelde wetten valt. Als voorbeeld noemt Leydekker de maagdelijke geboorte van Christus.

Onder Gods recht valt ook de Voorzienigheid. Deze kunnen we onderscheiden in een *Providentia Realis*, tegenover welke de mens onkundig staat. Hij regeert naar Zijn goeddunken de wereld.²⁴

De andere onderscheiding is de *Providentia Moralis*. De zogenaamde zedelijke voorzienigheid God maakt wetten en regels, en laat ons die kennen. Hij voert ook die wetten en regels uit.

Doordat God de heerschappij voert, staan wij in een afhankelijkheidsrelatie tot Hem, die de eerste oorzaak is. God kan zich na de schepping niet meer van die heerschappij ontdoen, omdat Hij zichzelf als het ware gebonden heeft aan deze schepping.

Onder Zijn recht valt ook het straffen van de zonde. God kan ook de zonden van de ouders de kinderen toerekenen. De mens wordt (naar Gods rechtvaardig welbehagen) gestraft. In bijzonderheid zien we dit bij Adam. Zijn zonde wordt ook ons toegerekend. Door één mens is de zonde in de wereld gekomen, door één mens zal zij teniet gedaan worden.²⁵

Ook in Zijn Recht en Heerschappij is God onafhankelijk. Hij verkreeg dit niet door een mens. Dit is in strijd met de leer van de Remonstranten, die menen dat het Goddelijk recht toegepast wordt, vanwege het redelijk scheepsel.

- I. God scheidt de weldaad van de schepping.
- II. Er volgt in die schepping een zonde van het scheepsel.
- III. God gaat een verdrag aan met die zondigende scheepsel.

Opvallend is dat Leydekker ineens teruggaat naar Gods macht. En zegt dat Gods macht oneindig, onafhankelijk, en ONMEDEDEELBAAR! is. Hij zegt hierbij, dat het laatste wel zo moet zijn, omdat Christus anders geen God geweest zou zijn.

4. Discussievragen

1. Hoe kon Leydekker menen in lijn met de bijbel en de reformatie te staan als hij allerlei onderscheidingen maakt die zowel in de bijbel als bij de reformatoren niet te vinden zijn?

²³ Rom. 9:20-21 'Maar toch, o mensch! Wie zijt gij, die tegen God antwoordt? Zal ook het maaksel tot degene, die het gemaakt heeft zeggen: Waarom hebt gij mij zoo gemaakt? Of heeft de pottenbakker geene macht over het leem, om uit denzelfden klomp te maken het ééne een vat ter eere, en andere ter oneere?'

²⁴ Vergelijk HC. zondag 10 V&A 27.

²⁵ Zie Rom. 5:12.

2. Het lijkt alsof Leydekker alle eigenschappen van God in verbondenheid met de wil van God zet. In hoeverre is dit gerechtvaardigd?
- 3.

6. Literatuur

- W. J. van Asselt, 'Melchior Leydekker', *Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme*, Kampen 1998, deel 4, p. 307-310.
- 'Melchior Leydekker', J. P. de Bie, *Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland*, 's Gravenhage 1943, deel 5, pp. 775-785.
- W. à Brakel, *Redelijke Godsdienst*, Utrecht, 2006, deel I..
- Hellenbroek, *Voorbeeld der Goddelijke Waarheden voor eenvoudigen, die zich bereiden tot de belijdenis des geloofs*, Utrecht z.j.
- M. Leydekker, *De verborgenheit des geloofs*, Amsterdam 1700¹ 1729².
- R.A. Muller, *Dictionary of Latin and Greek Theological terms*, Grand Rapids 2006.